

Avdelningen för kunskapsstyrning för
socialtjänst
Sara Jogestrand
sara.jogestrand@socialstyrelsen.se

Regeringskansliet
Justitiedepartementet
ju.remissvar@regeringskansliet.se
ju.L5@regeringskansliet.se

Socialstyrelsens yttrande över delbetänkandet Skärpta regler om ungdomsövervakning och straffreduktion för unga (SOU 2024:39).

Justitiedepartementets dnr Ju2024/01476

Socialstyrelsens sammanfattande bedömning

Socialstyrelsens yttrande utgår från myndighetens verksamhetsområde.

Socialstyrelsen ser allvarligt på samhällsutvecklingen av grov våldsbrottslighet i Sverige där både brottsoffer och gärningspersoner blivit yngre. Att barn och unga involveras i organiserad brottslighet är en av samhällets mest kritiska och aktuella utmaningar.

Utredningen lyfter att flera andra utredningar, som har redovisats eller fortfarande pågår, kommer att samverka med de förslag som läggs fram i utredningen. De samlade konsekvenserna för barn och unga går därmed inte att överblicka. Det kommer att vara möjligt först när förslagen har trätt i kraft och tillämpats under en tid. Det är dock viktigt att det på sikt tas ett helhetsgrepp kring samtliga förslags påverkan på barn och unga och att det görs en noggrann utvärdering av de samlade effekterna som förslagen får för barn och unga.

Socialstyrelsen instämmer i detta och vill understryka vikten av att se förslagen i denna utredning samt övriga förslag inom området i ett sammanhang. Utredningens förslag lägger ett större ansvar på det enskilda barnet att förstå konsekvenserna av sitt beteende och situationer de hamnar i och utsätts för. Det frångår i stor utsträckning det synsätt som hittills varit rådande, det vill säga att barn och unga behöver särbehandlas utifrån mognad, begränsade erfarenheter och särskilda förhållanden. Socialstyrelsen anser att det är viktigt att samhället fortsätter att värna principen om att särbehandla barn och unga som är lagöverträdare.

I övrigt lämnar Socialstyrelsen följande synpunkter.

Socialstyrelsens synpunkter på förslag och bedömningar

6:3 Avskaffad ungdomsreduktion för unga myndiga

Socialstyrelsen avstyrker utredningens förslag om att regleringen i 29 kap. 7 § brottsbalken ändras så att gärningsmannens ungdom inte längre beaktas vid straffmätningen för lagöverträdare i åldersgruppen 18-20 år.

En konsekvens av förslagen som utredningen framför är att fler unga lagöverträdare i åldern 18-20 år kommer att få ett fängelsestraff och att det kommer bli fler längre fängelsestraff jämfört med tidigare. I vissa fall kan det också bli aktuellt med livstids fängelse. Det innebär också att fler unga kommer att bli häktade. Socialstyrelsens bedömning är dock att det är viktigt att fortsätta särbehandla unga lagöverträdare i åldern 18-20 år bland annat utifrån det som lyfts i utredningen Slopads ungdomsrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85). I den utredningen framhålls att det finns skäl för att särbehandla unga lagöverträdare, bl.a. utifrån den psykologiska och neurologiska forskningen som finns på området. Ungar är mer benägna att underskatta grader av risk. Vidare är unga mer benägna att söka spänning. Människor i de sena tonåren och de första åren efter att ha fyllt 20 år har också sämre förmåga till impuls kontroll och förmåga att bedöma de framtida konsekvenserna av sitt handlande än vuxna. När det gäller frihetsberövande åtgärder finns det kunskap som talar för att återfallsrisken ökar i takt med frihetsberövandets längd, vilket framförallt gäller i fråga om unga lagöverträdare.

6.6.3 Socialtjänstens verksamhet

För det fall ungdomsreduktionen ändå avskaffas för unga myndiga instämmer Socialstyrelsen i utredningens bedömning att socialtjänsten även fortsättningsvis bör kunna lämna sekretessbelagda uppgifter som rör personer i åldersgruppen 18-20 till Polismyndigheten och Säkerhetspolisen i brottsförebyggande syfte.

Socialstyrelsen instämmer även i utredningens bedömning att möjligheten bör finnas kvar för socialtjänsten att, i enlighet med socialtjänstlagen (2001:453), SoL eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU förordna om en särskild kvalificerad kontaktperson. Det gäller även bedömningen att den kommunala skyldigheten att tillhandahålla medling inte bör ändras.

7.3.4 Ungdomsreduktion bör göras i skälig omfattning

Socialstyrelsen avstyrker utredningens förslag om att i 29 kap 7§ brottsbalken föreskrivs att den tilltalades ungdom ska beaktas i skälig omfattning.

I utredningen framgår att förslaget syftar till att frångå principen om att helt och hållet utgå från en schematisk skala (andelar av straffvärdet baserat på den tilltalades levnadsår) vid bedömning av ungdomsreduktionen när det gäller barn 15–17 år. Detta då utredningen anser att det finns skäl att frångå denna princip när det handlar om brottslighet som begås på ett mer förslaget eller systematiskt vis. Som exempel lyfts allvarliga brott där gärningsmannen med full förståelse för brottets följder har handlat enligt en tydlig brottsplan.

I utredningen framhåller man att brottsutvecklingen bland barn och unga innebär att fler barn och unga döms för allvarliga brott som svårligen kan ses som impulshandlingar eller ett uttryck för ungdomligt oförstånd eller förhastande. Socialstyrelsen ställer sig tveksam till resonemanget om att det går att göra skillnad på ungdomars konsekvenstänkande utifrån brottets allvarlighetsgrad. Ungdomars konsekvenstänkande är under utveckling och påverkar därför deras risk att begå brott i stort. Forskningen visar tydligt på att det så kallade socio-emotionella systemet, som gör att en individ söker spänning och bekräftelse/belöningar, utvecklas snabbt under puberteten och är högaktivt under sena tonåren och de första åren efter att individen fyllt 20 år. Det kognitiva kontrollsystemet däremot, vilket styr förmågan till självkontroll, framåtblickande, konsekvenstänkande och att motstå grupptryck, undergår en tydlig utveckling ännu när individen är i 25-årsåldern.

Mot bakgrund av den kunskap som finns anser Socialstyrelsen att det finns skäl att särbehandla barn oavsett brottets allvarlighetsgrad. Socialstyrelsen vill också framhålla att gruppen barn med neuropsykiatriska funktionshinder (NPF) är överrepresenterade i gruppen barn som begår brott. Vissa symtom som utmärker NPF är i sig riskfaktorer för normbrytande och brottsligt beteende. Det gäller till exempel impulsivitet, uppmärksamhetsproblem, bristande självkontroll, brist på ömsesidighet, svårigheter att lösa problem, svårigheter att läsa av andra personer och situationer, bristande flexibilitet, att vara lättpåverkad och ha svårt att bedöma andras pålitlighet.

Socialstyrelsen vill understryka att det utifrån den statistik som Brottsförebyggande rådet presenterat inte går att urskilja någon påtaglig kvantitativ ökning av ungdomsbrottsligheten. Statistiken visar istället att ungdomsbrottsligheten minskar över tid. De flesta ungdomar som begår

brott under sin tonårstid gör detta under en kort period för att därefter leva ett välanpassat liv. Socialstyrelsen ser risker med att kraftigt öka straffen för unga eftersom barn mellan 15-17 år befinner sig i en formbar period i livet och det finns därför en påtaglig risk för att strängare påföljder bidrar till en ogynnsam utveckling. En ingripande påföljd kan verka stigmatiserande, förstärka utanförskap och bekräfta en kriminell identitet. I utredningen Slopåd ungdomsrabatt för unga myndiga (SOU 2018: 85) uttalas att det kan befaras att en minskad ungdomsreduktion, med ökat bruk av vuxenpåföljder för lagöverträdare i åldern 15- 17 år som följd, skulle kunna leda till att dessa barn skulle fastna i en kriminell livsstil.

Förslaget innebär att domstolen kommer att behöva göra en bedömning av den unges omdömesförmåga i det enskilda fallet på ett annat sätt än vad som sker idag. Som stöd för en sådan bedömning kan domstolen behöva underlag från socialtjänsten. Socialstyrelsen ser dock att det trots det kan innebära svårigheter för domstolen att göra en helhetsbedömning av barnets omdömesförmåga. Det kan i sin tur innebära en risk för att barn inte bedöms på ett likartat sätt.

11.2 En ny påföljd behövs

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget om att en ny påföljd som utvidgad ungdomsövervakning införs i de fall fängelse kommer att införas i fler fall för barn 15-17 år.

Eftersom barn tar större skada än vuxna av ett frihetsberövande är det centralt att så långt det är möjligt undvika fängelsestraff för barn. Socialstyrelsen ser dock flera svårigheter med utformningen av påföljden.

Socialstyrelsen har följande synpunkter gällande utformningen av den nya påföljden och dess konsekvenser för barn.

11.3.3 Tiden för utvidgad ungdomsövervakning

Socialstyrelsen anser att tiden, ett till tre år, för den utvidgade ungdomsövervakningen är för lång för ett barn. Socialstyrelsen ser risker med att den omfattande tiden kommer leda till att många ungdomar kommer ha svårt att sköta verkställigheten under så lång tid som tre år. Detta kan leda till att dessa barn missköter verkställigheten och att påföljden då istället kommer att bestämmas till den mer ingripande åtgärden fängelse. Socialstyrelsen befarar att de barn som har funktionsnedsättningar kommer ha särskilt stora utmaningar med att sköta verkställigheten. Detta kommer ställa stora krav på Kriminalvården att genomföra verkställigheten på ett sätt som är anpassat till det enskilda barnets förutsättningar.

11.5.3 Inskränkningar i rörelsefriheten

Socialstyrelsen anser att inskränkning i den unges frihet är ett viktigt inslag i utvidgad ungdomsövervakning men att inskränkningarna är för omfattande.

Socialstyrelsen ser positivt på att barnet får möjlighet till att ägna sig åt aktiviteter utanför hemmet utöver den tid de tillbringar i skola, på arbete eller andra godkända aktiviteter men ser trots detta en risk med en sådan begränsad tillvaro under en lång period av ett barns liv i en viktig fas i utvecklingen. De får väldigt lite tid för aktiviteter som skulle kunna leda till att främja en tillvaro utan kriminalitet.

Socialstyrelsen vill framföra att rörelseinskränkningarna i utvidgad ungdomsövervakning ställer höga krav på barnet som döms till påföljden och dess familj. Hur verkställigheten av påföljden kommer kunna genomföras är därför mycket beroende på familjens förutsättningar (familjesammansättning, bostad, funktionsnedsättningar osv). Barn och familjer som bor trångt kan komma att drabbas hårdare av rörelseinskränkningarna. Det finns därför risk för att barn som bor i socioekonomiskt utsatta miljöer kommer ha svårare att sköta verkställigheten och att dessa barn istället kommer att få sin påföljd undanröjd och bestämd till fängelse.

Socialstyrelsen instämmer i utredningens bedömning om att den utvidgade ungdomsövervakningen även kan komma att påverka den dömdes minderåriga syskon och övriga anhöriga genom att den dömda är skyldig att vistas i hemmet under en stor del av verkställighetstiden. Socialstyrelsen ser risker med att hemarresten kan komma att leda till konflikter i familjen och att påverkan på den dömdes syskon kommer bli stora.

11.8.2 Samarbetet mellan myndigheterna

Socialstyrelsen tillstyrker utredningens förslag att socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen har ansvar för att den dömda ska utse en särskild handläggare för honom eller henne under verkställigheten.

I utredningen framgår att många av de insatser som verkställighetsplanen för utvidgad ungdomsövervakning kan infatta ligger under socialtjänstens ansvarsområde. Det är därför viktigt att Kriminalvården och socialtjänsten har ett nära och välfungerade samarbete under hela verkställighetstiden. Socialstyrelsen är positiv till att utredningen så tydligt lyfter samverkan mellan Kriminalvården och socialtjänsten. Kriminalvården kommer att ansvara för verkställigheten av utvidgad ungdomsövervakning och därmed utöva noggrann tillsyn över barnet. Det innebär att Kriminalvården ska hålla

sig underrättad om barnets förhållanden. De kommer att göra regelbundna hembesök och på så sätt få mycket information om hur det fungerar för barnet men också för övriga familjen. Det är därför av stor vikt att samverkan mellan Kriminalvården och socialtjänsten fungerar och att socialtjänsten får information om eventuella missförhållanden eller händelser där det aktuella barnet eller syskon riskerar att fara illa. Kriminalvården omfattas av anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL men det kräver också en tät och välfungerande samverkan mellan de båda myndigheterna.

Beslut i detta ärende har fattats av ställföreträdande generaldirektören Urban Lindberg I den slutliga handläggningen har avdelningscheferna Sabina Orstam och Pär Ödman och enhetschefen Annika Öquist deltagit. Utredare Sara Jogestrand har varit föredragande.

SOCIALSTYRELSEN

Urban Lindberg

Sara Jogestrand